

PRACE POLSKICH ARCHITEKTÓW W SYRII W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU: STANISŁAWA NIEWIADOMSKIEGO¹ I WOJCIECHA ZABŁOCKIEGO²

JOANNA KLIMOWICZ

Po drugiej wojnie światowej wielu polskich architektów pracowało za granicami naszego kraju. W każdym zakątku świata możemy odnaleźć przykłady ich działalności. Pracowali w międzynarodowych zespołach opracowujących projekty architektoniczne i urbanistyczne, uczestniczyli też w licznych konkursach architektonicznych. Rozwiązania proponowane przez polskich architektów miały ogromny wpływ na funkcjonalne i techniczne aspekty opracowywanych projektów. Umiejętności zdobyte w Polsce i polski styl projektowania znalazły w nich swoje odzwierciedlenie.

Niedostatki możliwości projektowych w Polsce w latach 80. XX w. zachęciły wielu architektów do pracy poza krajem. Polskie przedsiębiorstwo konsultacyjne „Polservice” wysyłało w latach 60., 70. i 80. XX wieku polskich architektów do pracy za granicę. Wielu z nich znalazło zajęcie w krajach arabskich, między innymi w Syrii, pracując w charakterze głównych konsultantów, projektantów, inspektorów nadzoru. Polacy uczestniczyli w wielu architektonicznych i urbanistycznych projektach w miastach syryjskich.

Projekty polskich architektów realizowane poza granicami naszego kraju, zwłaszcza te, które powstały na Bliskim Wschodzie, są mało znane w Polsce³. Niniejszy artykuł powstał dzięki licznym materiałom graficznym, udostępnionym przez autorów projektów w trakcie rozmów z nimi, oraz na podstawie obserwacji poczynionych podczas moich pobytów w Syrii z ramienia Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Chciałabym przybliżyć dwie znaczące realizacje zaprojektowane przez polskich i syryjskich architektów, pierwszą według projektu Stanisława Niewiadomskiego w Homs⁴, drugą według projektu Wojciecha Zabłockiego w Latakii⁵. Obydwa kompleksy zostały zaprojektowane podczas pobytu architektów w Syrii w latach 80. XX wieku. S. Niewiadomski pracował jako architekt i konsultant dla General Company for Engineering and Consulting Company w Damaszku. W. Zabłocki pracował w Aleppo⁶ i Latakii dla Military House Est popularnie zwanego Milihouse. Praca odbywała się na zasadach współpracy pomiędzy polsko-syryjskimi specjalistami.

¹ Stanisław Niewiadomski 1928-2008, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, ukończył w 1954 r. W 1982 roku uzyskał stopień doktora, w 1993 został zatrudniony na stanowisku profesora Wydziału Architektury P.W.

² Wojciech Zabłocki urodzony w 1930 r., architekt i szablista, ukończył Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie w 1954. W 1964 uzyskał stopień doktora, w 1978 stopień doktora habilitowanego, a w 1999 tytuł profesora.

³ Polscy architekci w Syrii: Ewa Bogusławska (w latach 80.); Jerzy Bogusłowski (w latach 80.); Krzysztof Dyga, Andrzej Nasfer, Stefan Kuryłowicz (1979 Opera international Competition); Roman Dylewski (w latach 80.), Zbigniew Gliński (w latach 80.), Wojciech Karbownik (w latach 70. i 80.), Stanisław Karpień (w latach 80.), Lech Kołacz (w latach 80.); Jerzy Koziński (w latach 60.), Olgierd Kuncewicz (w latach 70. i 80.), Jacek Kwieciński (w latach 80.), Jan Maissner (w latach 70.), Stanisław

Niewiadomski (w latach 80.); Maciej Nowakowski (w latach 60. i 80.); Lech Rogowski (w latach 60.), Henryk Roller (w latach 80.); Andrzej Ryba (w latach 80.), Krystian Saibert (w latach 60.), Stefan Steller (w latach 60.); Juliusz Wilski (w latach 70. i 80.), Wojciech Zabłocki (w latach 80.) oraz inżynier Stanisław Kuś, inżynier Wiktor Humięcki.

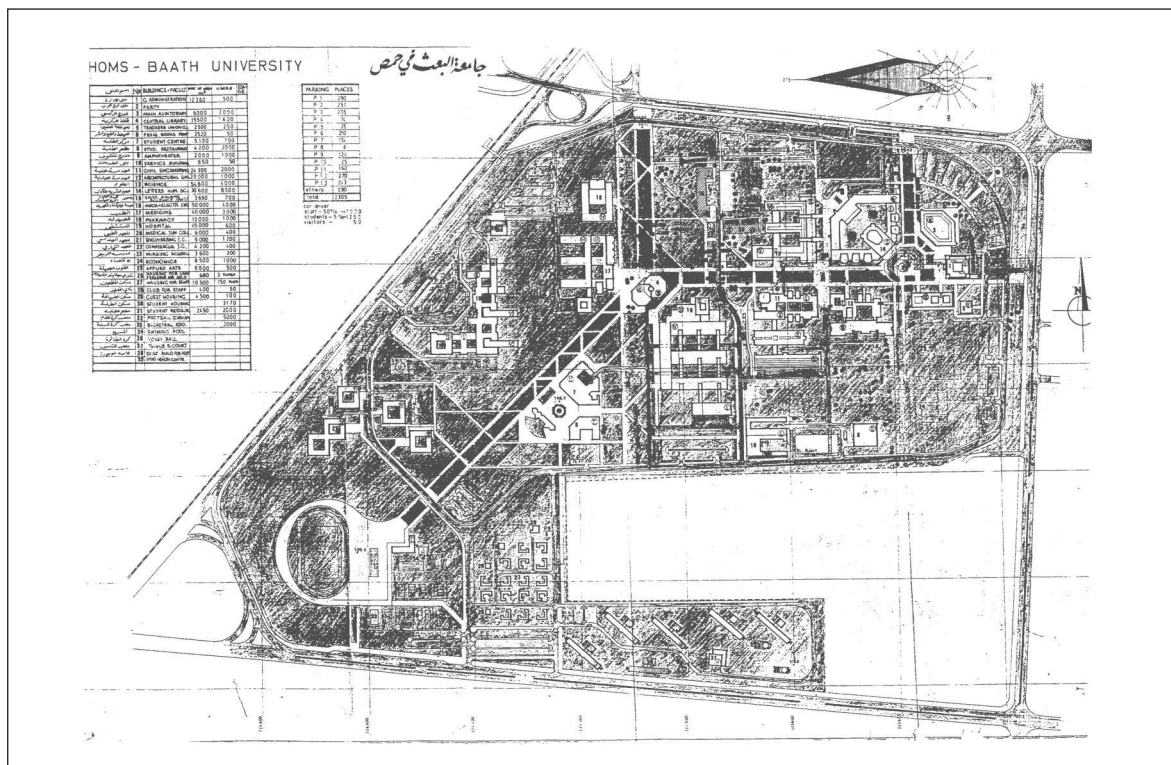
⁴ Homs – trzecie co do wielkości, miasto o ponad 800 tysięcy mieszkańców. Położone w centralno-zachodniej części kraju, 163 km od Damaszku nad rzeką Orontes. Homs jest ważnym miastem przemysłowym.

⁵ Latakia – główne miasto portowe Syrii, zlokalizowane nad Morzem Śródziemnym w północno-zachodniej części kraju, 348 km od Damaszku

⁶ Aleppo – drugie co do wielkości miasto Syrii, liczba mieszkańców ponad 2 miliony, położone w północnej części kraju, 350 km od Damaszku. Pierwotnie miasto handlowe.

Stanisław Niewiadomski zaprojektował plan zagospodarowania dla nowo powstającego uniwersytetu w Syrii – Al-Baath University w Homs. Projekt został wykonany w General Company for Engineering and Consulting. Główna idea projektu została stworzona przez S. Niewiadomskiego i zrealizowana pomimo zachodzących z czasem zmian. Późniejsze prace nad projektem wykonywane były przez syryjskich architektów w zgodzie z główną ideą zaproponowaną przez Niewiadomskiego. Wydział Nauk Humanistycznych i Sztuk Pięknych oraz Centrum Studenckie zostało zaprojektowane przez polskich architektów, małżeństwo Jerzego⁷ i Ewę⁸ Bogusławskich pracujących wraz z S. Niewiadomskim przy realizacji Al-Baath University. Polak Aleksander Haber, współpracując z syryjskimi architektami, stworzył projekt zieleni całego kampusu uniwersyteckiego. Warto nadmienić, że wszystkie rysunki techniczne wykonane zostały odręcznie przez syryjskich kreślarzy. Prace zespołu polsko-syryjskiego, pomimo bariery językowej, przebiegały bez zastrzeżeń.

Uniwersytet Al-Baath jest najmłodszym w Syrii. Decyzja o jego realizacji zapadła w latach 80. XX w. Głównym założeniem projektu było zgromadzenie wszystkich wydziałów w jednym miejscu, począwszy od wydziałów humanistycznych, poprzez wydział medycyny, na technicznych kończąc. Działka przewidziana pod zabudowę kompleksu uniwersyteckiego, zlokalizowana w południowo-zachodniej części miasta, była niezabudowana. Dawało to architektom wolność w wyborze rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych. Do dziś kompleks uniwersytecki jest nieukończony i część z obiektów nadal znajduje się w fazie budowy. Działka udostępniona przez władze położona jest około 2,5 km od centrum i zabudowy starego miasta Homs (il. 1). Do kompleksu uniwersytetu, zaprojektowanego na niezurbanizowanej działce, ze względów bezpieczeństwa dostać się można tylko poprzez strzeżone bramy. Brama główna zlokalizowana została we wschodniej części działki i powiązana z jedną z ważniejszych ulic w mieście, prowadzącą do Damaszku, stolicy kraju,

1. Plan zagospodarowania kompleksu uniwersytetu Al-Baath opracowany przez Stanisława Niewiadomskiego przy współpracy z syryjskimi architektami (z prywatnych zbiorów S. Niewiadomskiego)
 1. Master Plan of the University complex prepared by Stanisław Niewiadomski with the cooperation of Syrian architects (from the private archives of S. Niewiadomski)

⁷ Architekt Jerzy Bogusławski, ukończył Wydział Architektury P.W. w 1950 r. Współpracował przy projekcie Centrum Studenckiego, które miało się znajdować w centralnej części działki przy głównym placu.

⁸ Architekt Ewa Bogusławska, ukończyła Wydział Architektury P.W. w 1968 r. Uczestniczyła przy projektowaniu Wydziału Humanistycznego znajdującego się w pobliżu budynku rektoratu.

2. Widok na główną ulicę Homs prowadzącą do Damaszku. Po lewej stronie brama główna, za bramą parking dla gości i VIP-ów. W centralnej części zdjęcia budynek rektoratu. Fot. Autorka, 2007

2. View to the street leading to Damascus. On the left side is the main gate to the University complex, behind it is the parking area for VIPs and visitors, and the Rector's building in the center part of the photo. Photo: Author, 2007

3. Główny ciąg pieszy prowadzący od budynku Rektoratu w stronę biblioteki. Po lewej stronie placu z fontanną Wydział Architektury, po prawej – Wydział Nauk Humanistycznych i Sztuk Pięknych. Fot. Autorka, 2003

3. Main pedestrian routes leading from the Rectors' Building to the Library, on the left is the Faculty of Architecture, on the right is the Faculty of the Human Studies and Fine Arts. In the middle: the orthogonal fountain with the water basin. Photo: Author, 2003

tworząc dobry układ komunikacyjny dla uniwersytetu (il. 2). Budynek Rektoratu wraz z administracją, zlokalizowany w pobliżu głównej bramy, poprzedzony jest dużym parkingiem dla gości i VIP-ów.

Projekt planu zagospodarowania Uniwersytetu Al-Baath zaproponowany przez Stanisława Niewiadomskiego umożliwił elastyczność lokalizacji i kształtowania wyrazu architektonicznego poszczególnych wydziałów, dając architektom znaczną swobodę w procesie projektowania. Projekt dostarczał głównych wytycznych dla urbanistycznego charakteru całego kompleksu. Początkowo pracowano nad prostymi w wyrazie architektonicznym rozwiązaniami rzutów poszczególnych budynków. W czasie pracy nad projektem całego założenia pojawiło się wiele przesłanek, aby zacząć różnicować poszczególne budynki w zależności od ich funkcji i przeznaczenia. Zaczęto projektować odmienne w zarysie rzuty poszczególnych wydziałów, w zależności od potrzeb i lokalizacji na działce. Poszukiwano zróżnicowanego wyrazu form architektonicznych, od nawiązujących do tradycyjnego budownictwa arabskiego, poprzez łączące tradycję lokalną z nowoczesnym budownictwem europejskim, aż do bardziej nowatorskich rozwiązań projektowych. Starano się uzyskać rozwiązania łączące polskie metody projektowania i syryjską tradycję architektoniczną.

Zasadniczą ideą projektu, przyjętą przez S. Niewiadomskiego, było stworzenie głównej osi założenia i nanizanej na nią pieszej alei biegnącej ze wschodu na zachód. Początek osi znajduje się przy głównej bramie, biegnie do centralnego placu, gdzie skręca pod kątem rozwartym w kierunku kompleksu sportowego. Druga, mniejsza oś północ-południe, przecina główną oś w rejonie centralnego placu, przy którym przewidziano centrum studenckie. Miejsce to miało łączyć edukację z życiem codziennym studentów. Decyzją władz uczelni przy głównym placu znajduje się obecnie biblioteka. Projekt, oparty na schemacie dwóch przecinających się osi, był prosty w wyrazie, przejrzysty i dostosowany do aktualnych potrzeb uniwersytetu. Ruch pieszy związany jest bezpośrednio z osiami, wzdłuż których zaprojektowano główne ciągi piesze dla profesorów i studentów. Woda, odgrywająca znaczącą rolę w odczuciach arabskich społeczeństw i w tamtejszej architekturze, została również wprowadzona wzdłuż tych ciągów, w postaci fontann i różnych zbiorników

wodnych. Roślinność i woda są ważnymi elementami w osiągnięciu komfortu klimatycznego, zwłaszcza w krajach, w których odnotowuje się bardzo wysokie temperatury w ciągu dnia. Poprawiają one warunki klimatyczne i odpowiednią wilgotność powietrza, tak ważne w Syrii, kraju klimatu śródziemnomorskiego (il. 3)⁹.

Miasto Homs położone jest pomiędzy dwoma pasmami gór. Lokalizacja ta jest powodem silnych wiatrów wiejących w mieście, stawiając przed architektami wymóg projektowania odpowiednich barier architektonicznych. Działka przeznaczona pod realizację kompleksu uniwersyteckiego wymagała takiego zabezpieczenia. S. Niewiadomski zaproponował zbudowanie kompleksu sportowego z dużym stadionem od strony południowo-zachodniej. Wysoka trybuna widowni miała spełniać zadanie bariery i chronić teren uniwersytetu przez silnymi wiatrami.

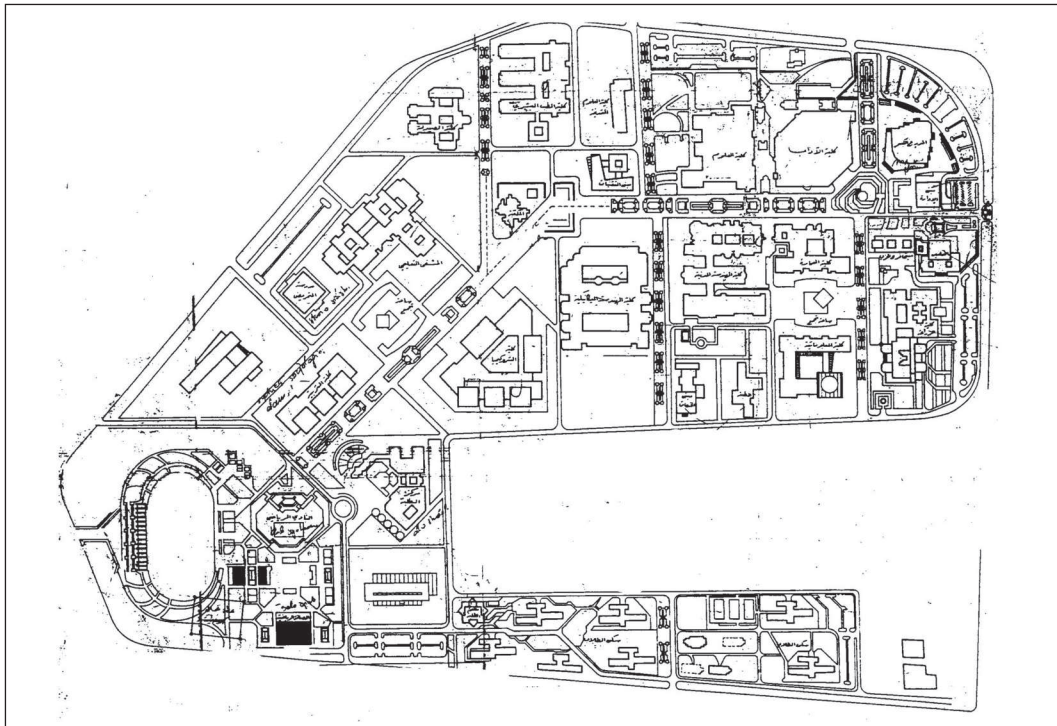
Ruch kołowy zaprojektowano na obwodzie działki, aby wyraźnie oddzielić go od centralnych miejsc założenia, a zwłaszcza od głównych osi komunikacji pieszej. Parkingi – zarówno dla kadry naukowej, jak dla studentów oraz osób odwiedzających uniwersytet – zostały zlokalizowane na tyłach budynków, w tych rejonach działki, które zapewniają bezpośrednie połączenie z siecią komunikacyjną miasta, poprzez strzeżone bramy.

Wszystkie budynki związane z nauczaniem skierowane zostały głównym wejściem w stronę osi kompleksu, czyli terenów zielonych. Elementy budynków związane z zapleczem i funkcjami magazynowymi lokalizowane były na tyłach budynków.

W części południowej działki umieszczono zespół zabudowy domów studenckich. Funkcję mieszkalną zaprojektowano w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów sportowych, a kształt działki pozwolił na oddalenie jej od zabudowań akademickich. Takie usytuowanie akademików pozwoliło na strefowanie kompleksu: akademiki – część sypialniana, nocna założenia, oraz budynki dydaktyczne – część dzienna kompleksu. Dzisiejszy podział funkcjonalny i wygląd architektoniczny akademików jest jednolity, typowy dla zabudowy domów studenckich w Syrii. Takie same rozwiązania możemy spotkać w Damaszku i Aleppo – w tamtejszych dwóch największych kompleksach akademickich w Syrii.

Plan zagospodarowania terenu Uniwersytetu Al-Baath został przeprojektowany w Company For De-

⁹ Syria, kraj o klimacie śródziemnomorskim, gdzie latem temperatury sięgają 35°C w cieniu.

4. Plan zagospodarowania Uniwersytetu Al-Baath przeprojektowany w 2001 w Company For Design and Technical Consultation. Rysunek udostępniony przez władze uczelni i wydziału Architektury Al-Baath University, 2005

4. Master Plan of the Al-Baath University complex designed by the Company For Design and Technical Consultation in 2001. Layout of the drawing obtained by J. Klimowicz by courtesy of the University Al-Baath in 2005

sign and Technical Consultation w 2001 r. Jest to plan ukazujący zagospodarowanie obecnie funkcjonującego uniwersytetu (il. 4). Większość rozwiązań zaproponowanych przez Stanisława Niewiadomskiego w latach 80. została zachowana. Niektóre budynki są jeszcze nieukończone, jednakże główna idea S. Niewiadomskiego jest podtrzymywana przez syryjskich architektów do dnia dzisiejszego.

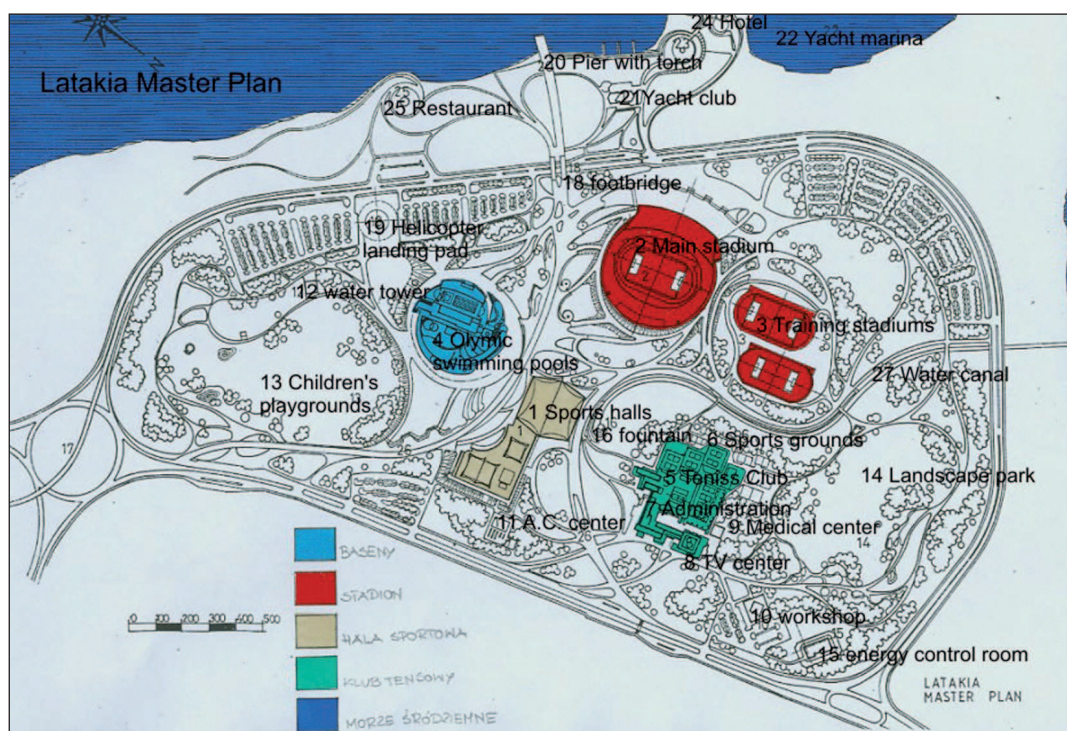
Wojciech Zabłocki to kolejny polski architekt pracujący w Syrii w latach 80. XX wieku¹⁰. Początkowo pracował w Aleppo jako jeden z projektantów w międzynarodowym zespole, opracowującym projekt Centrum Olimpijskiego w tym mieście. W skład tego kompleksu wchodziły stadion i hala sportowa z basenami. Syryjskim architektem współpracującym z W. Zabłockim był Fauzi Khalifa odpowiedzialny za projekt planu generalnego całego założenia oraz stadionu. W. Zabłocki zaprojektował halę sportową dla 10000 widzów oraz baseny. Budowa kompleksu rozpoczęła się w 1982 r. Do 2006 r. realizacja inwe-

stycji nie została ukończona. W skład zespołu architektów opracowujących projekt całego kompleksu weszli polscy i syryjscy architekci. Wśród Polaków byli: Stanisław Karpiel, Anna Szulc, Jacek Kwieciński. Projekt konstrukcji opracowany został przez polskiego inżyniera Stanisława Kusia.

Wojciech Zabłocki spędził w Aleppo rok. Przeprowadził się do Latakii po wygranym międzynarodowym konkursie architektonicznym na realizację Centrum Olimpijskiego w Latakii na X Śródziemnomorską Olimpiadę, która odbyła się w 1987 r. Prace nad zagospodarowaniem 160 hektarowego terenu przedstawiały duży stopień trudności, ale dawały też ogromne możliwości twórcze, zwłaszcza, że architekt miał pełną swobodę w wyborze rozwiązań architektonicznych. Głównym zamysłem projektanta było ukształtowanie złożonego z kilku obiektów założenia, zgodnie z zasadami architektury organicznej. Projekt był realizowany pod kierunkiem Wojciecha Zabłockiego, przy współpracy z innymi polskimi i syryjskimi architektami. Architekt An-

¹⁰ Inne projekty W. Zabłockiego w Syrii to trzy domy mieszkalne; jeden w Damaszku, jeden w pobliżu Damaszku, jeden nie-

daleko Latakii. W. Zabłocki zaprojektował też podczas pobytu w Syrii kilka niezrealizowanych obiektów.

5. Plan Ogólny Centrum Olimpijskiego zaprojektowany przez Wojciecha Zabłockiego, projekt zieleni wykonał Aleksander Haber: 1. hala sportowa z salami, 2. stadion, 3. stadiony treningowe, 4. baseny pływackie, 5. tenis klub, 6. boiska sportowe, 7. administracja, 8. centrum telewizyjne, 9. centrum medyczne, 10. warsztat, 11. centrala techniczna, 12. wieża wodna, 13. boiska dla dzieci, 14. park, 15. centrala energetyczna, 16. fontanna, 17. most samochodowy, 18. mostki piesze, 19. lądowisko helikopterów, 20. moło ze zniczem, 21. jacht klub, 22. przystań, 23. kąpielisko, 24. hotel, 25. restauracja, 26. główna aleja spacerowa (z prywatnych zbiorów W. Zabłockiego)

5. The Master Plan completed by Wojciech Zabłocki, Landscape design by Aleksander Haber: 1. Sports hall with training rooms, 2. Main stadium, 3. training fields, 4. swimming pool complex, 5. tennis club, 6. sports grounds, 7. Administration center, 8. TV center, 9. Medical center, 10. workshops, 11. Air Conditioning center, 12. water tower, 13. children's playgrounds, 14. landscape park, 15. energy control room, 16. fountain, 17. motor traffic bridge, 18. footbridge, 19. helicopter landing pad, 20. pier with torch, 21. yacht club, 22. yacht marina, 23. bathing area, 24. hotel not realized, 25. restaurant, 26. main pedestrian walkway (from the private archives of W. Zabłocki)

drzej Ryba współpracował przy projekcie stadionu, architekt Asian Arslan przy kompleksie hal sportowych, architekt Jacek Kwieciński przy kompleksie basenów, a architekt Marian Smoczyński przy projekcie klubu tenisowego. Projekt zieleni został wykonany przez Aleksandra Habera.

Projekty konstrukcji wykonali inżynierowie polscy i syryjscy. Inżynier Wiktor Humięcki przygotował projekt konstrukcji hali sportowej i stadionu, Samir Zarak - projekt konstrukcji dla kompleksu basenów, a May Helou – projekt dla centrum logistyki, klubu tenisowego i jacht klubu.

Centrum Olimpijskie w Latakii zlokalizowane zostało w jednym z nadmorskich miast Syrii, na nieurbanizowanej działce, oddalonej od około 6 km od centrum. Plan kompleksu sportowego zakładał połączenie Morza Śródziemnego z obiektami sportowymi (il. 5). Główny ciąg pieszy, wiodący poprzez

tereny zespołu, zakończony został pomostem z olimpijskim zniczem górującym na brzegu morza¹¹. Ideą przewodnią było nawiązanie do natury poprzez poszukiwanie odpowiednich form architektonicznych nawiązujących do środowiska naturalnego. Urbanistyczne i architektoniczne rozwiązania oparte zostały na łukach i kształtach zaczerpniętych z natury. Rozwiązania architektoniczne odzwierciedlały takie wzorce wzięte z natury jak: koryta rzek, zbiorniki oraz stworzenia wodne. Projekty nawiązywały też do typowej tradycji arabskiej np. beduińskich namiotów. Przyjęte założenia dawały architektom wiele swobody, pozwalając na spełnienie swoich fantazji, jednakże był to projekt ogromnie trudny pod wieloma względami.

Realizacja tak prestiżowego przedsięwzięcia stanowiła ogromne wyzwanie dla polskich i syryjskich architektów. Twórcy mieli swobodę w projektowa-

¹¹ W. Zabłocki *Architektura Architecture*, Wydawnictwo BOSZ, Olszanica 2007.

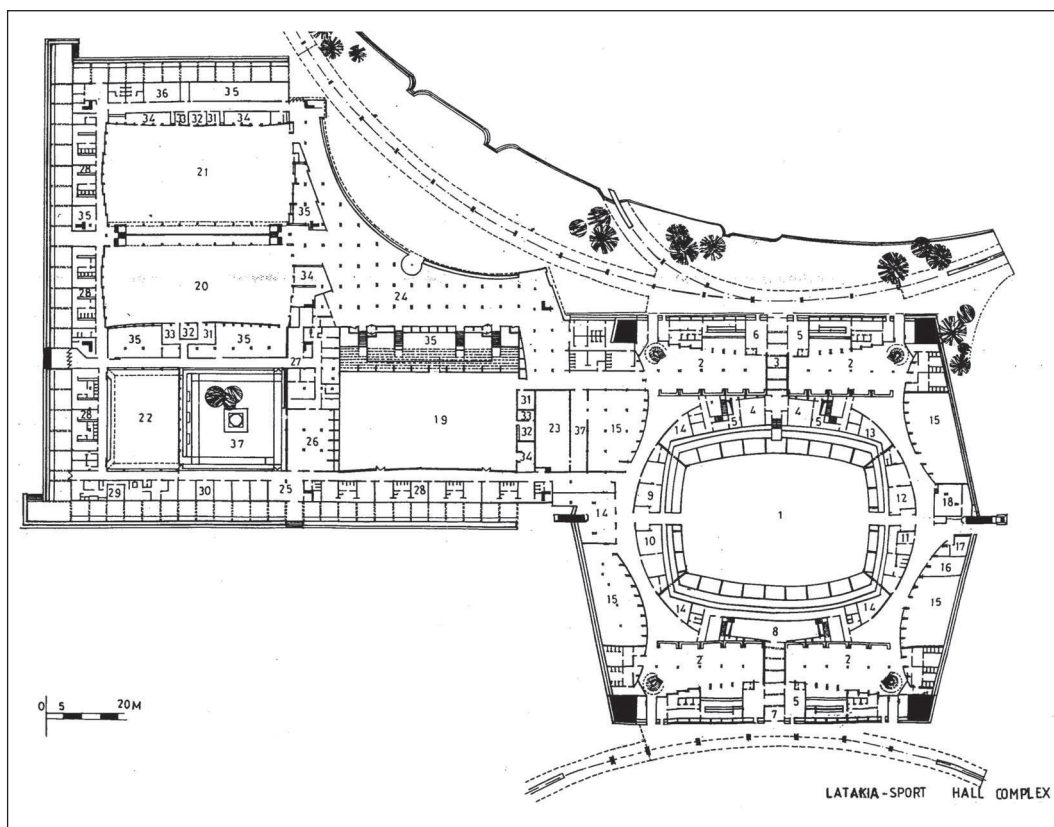
niu, nie mając żadnych barier finansowych. Finansowanie inwestycji stanowiły głównie kredyty zaciągnięte w innych krajach, szczególnie w Japonii. Architektom postawiono tylko jeden warunek – dostosowanie rozwiązań architektonicznych do możliwości konstrukcyjnych lokalnych przedsiębiorstw budowlanych.

Motywy przewodnim, stanowiącym wspólny mianownik wyrazu architektonicznego całego zespołu, było zastosowanie wielkiego łuku we wszystkich obiektach. Dach podtrzymujący trybuny w głównym stadionie zaprojektowano jako łuk o rozpiętości 240 metrów. Główna arena w salach sportowych przekryta została 100 metrowym łukiem, a w kompleksie basenów zastosowano dwa łuki poziome. Użycie łuku, jako symbolu, pozwoliło na powiązanie wszystkich wiodących elementów inwestycji i stworzyło niepowtarzalną ich formę.

Zespół hal sportowych zlokalizowany został w zachodniej części terenu w pobliżu drogi prowadzącej

do miasta. Jako główny jego element zaprojektowano halę widowiskowo-sportową na 5000 widzów. Obok niej zlokalizowano drugą, mniejszą, dla 1500 widzów. Następnym elementem zespołu były dwie małe sale, które dzięki ruchomej widowni można było połączyć w jedną większą w zależności od potrzeb olimpiady. Hale połączono za pomocą pasaży w kondygnacji parteru. Przekryte zostały osobnymi parabolicznymi strukturami żelbetowymi (il. 6)¹².

Do głównej hali, mieszczącej arenę 30x50 m, widzowie podążają dwiema zewnętrznymi rampami wiodącymi do głównego holu na pierwszym piętrze (il. 7), potem schodami idą na widownię. Pomieszczenia dla VIP-ów i obsługi znajdują się na parterze. Zastosowanie łuków kołowych o tym samym promieniu i o tym samym przekroju, ale o różnych długościach, pozwoliło na uzyskanie przekrycia w formie kopuły. Maksymalna rozpiętość łuku wynosiła 10 m. Mniejsza hala miała arenę o takim samym kształcie i wymiarach, tylko z jednostronną widow-

6. Zespół hal sportowych wg projektu W. Zabłockiego i A. Ryby: 1. hala widowiskowo-sportowa, 19. hala mniejsza; 20,21. sale treningowe. (z prywatnych zbiorów W. Zabłockiego)
6. Sports hall complex designed by W. Zabłocki and A. Ryba: 1. main hall, 19. smaller hall, 20, 21. training fields (from the private archives of W. Zabłocki)

¹² [b.a.] *Latakia Sport City on the Syrian Coast, Military House Est.*, 1987, s. 5

7. Widok na jedną z ramp prowadzących do głównego wejścia do hal sportowych. Fot. Autorka, 2006
7. View on the ramp leading to the main entrance of the sports halls. Photo: Author, 2006

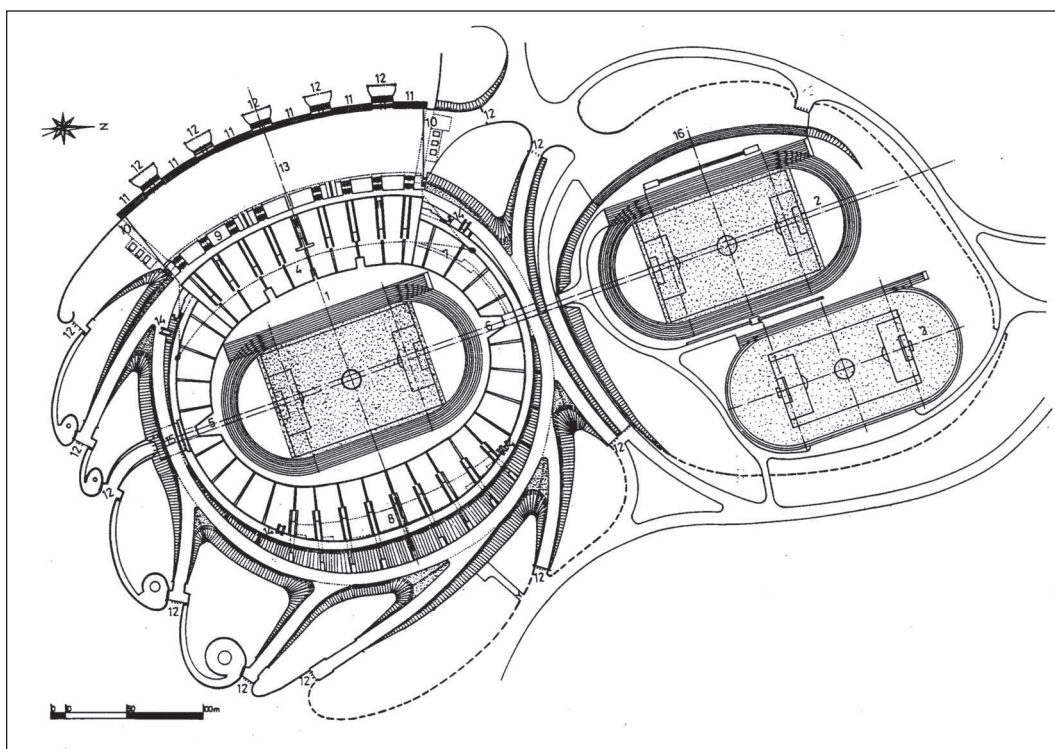
8. Widok fragmentu hal sportowych, ukazujące naturalne, płynne linie będące podstawą projektu. Fot. Autorka, 2006
8. View on the sports hall – showing the flexible, curved lines used in design. Photo: Author, 2006

nią. Hale 3 i 4 przekryte były konstrukcją składającą się z wklęsło - wypukłych łuków, podobnie jak mniejsza hala (il. 8).

Stadion główny, z dwoma stadionami treningowymi obok, zlokalizowany został w zachodniej części działki (il. 9). Boisko piłkarskie o wymiarach 105x70 metrów zorientowane północ-południe stanowi podstawowy element stadionu, w którego skład wchodzi również ośmiotorowa bieżnia lekkoatletyczna. Korona obliczonej na 45 tysięcy użytkowników widowni otaczającej boisko znajduje się na nasypie ziemnym. Część widowni mogąca pomieścić 12 tysięcy widzów, przekryta ogromną strukturą, skierowana została polem widzenia w kierunku zachodnim. Poziom pierwszy przekrytej widowni zarezerwowany został dla zawodników i obsługi. Poziom drugi – dla VIP-ów i na sanitariaty dla widzów, poziom trzeci – na kuluary i bary, czwarty poziom to administracja, piąty przewidziano dla dziennikarzy, prasy i pomieszczeń technicznych. Ostatni poziom został przeznaczony dla komentatorów sportowych. Przekrycie zaprojektowano w postaci dziesięciu ram stalowych, oddalonych od siebie o 19,65 m. Główny element konstrukcji to łuk stalowy o rozpiętości 225 m, zamocowany sztywno w fundamentach (il. 10).

Z dwóch stadionów treningowych pierwszy z zawiera 400-metrową bieżnię i boisko piłkarskie, drugi wyposażony został w boisko do piłki nożnej i mniejszą bieżnię.

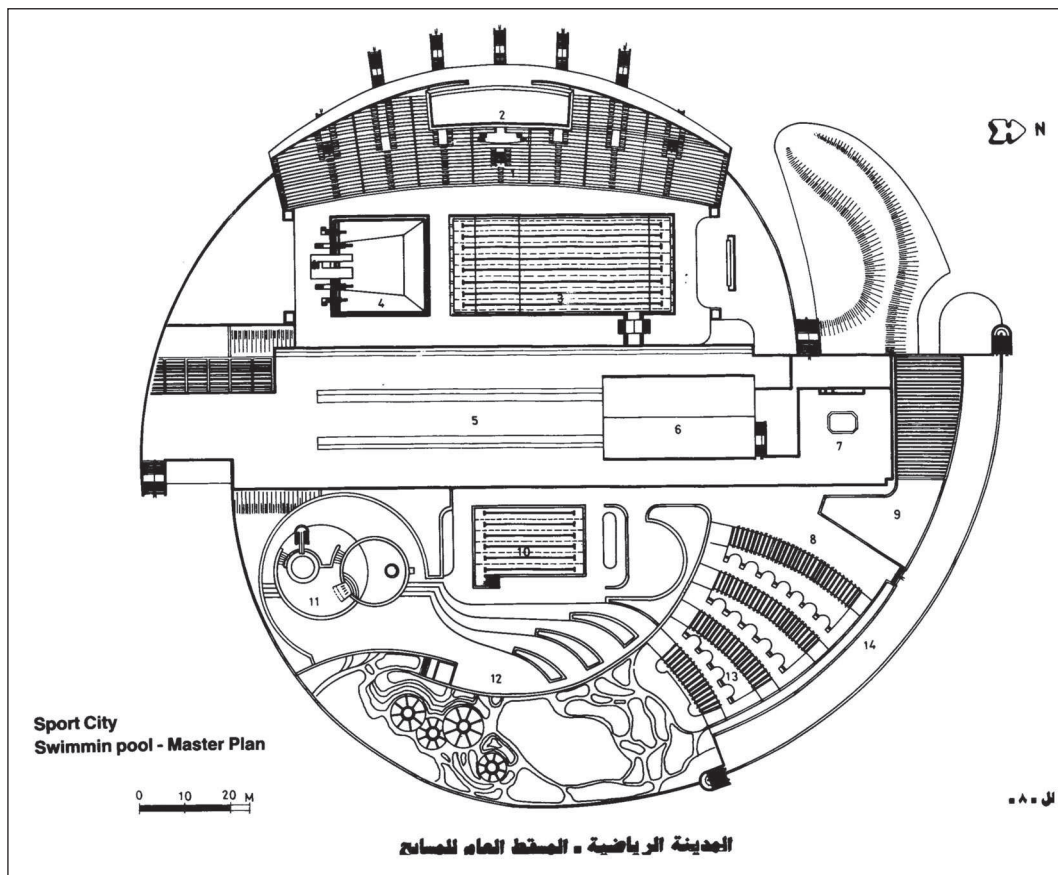
Kolejny element Centrum Olimpijskiego to zespół basenów (il. 11). Zlokalizowany został w południowej części działki i podzielony na dwie części. Pierwsza z nich, przeznaczona dla sportu wyczynowego, z basenem 50 m długości i 8 liniami pływackimi, usytuowana jest w zachodniej części kompleksu. W skład tej części wchodzi też basen do skoków o wymiarach 21x21m. We wschodniej części zespołu basenów umieszczono basen rekreacyjny ze zjeżdżalniami, dla mieszkańców miasta. Części wydziela i zarazem łączy pawilon mieszczący ciepłe baseny użytkowane zimą, szatnie dla pływaków oraz administrację. Na tarasach, powiązanych z częścią rekreacyjną basenów, przewidziano dużą, otwartą restaurację wraz z kawiarnią. Arkady zlokalizowane na zewnątrz dały możliwość umiejscowienia pod nimi barów szybkiej obsługi a nad nimi tarasu widokowego. Konstrukcja basenów oparta została na rozwiązaniach technicznych wynikających z możliwości użycia żelbetu jako materiału podstawowego.

9. Rzut stadionu i stadionów treningowych według projektu W. Zabłockiego i J. Kwiecińskiego oraz syryjskich architektów (z prywatnych zbiorów W. Zabłockiego)
 9. Main stadium with training stadiums designed by W. Zabłocki, J. Kwieciński and Syrian architects (from W. Zabłocki private archives)

10. Widok stadionu i fragmentu hal sportowych. Między nimi wewnętrzna droga. Fot. Autorka, 2006
 10. View on the main stadium. In the middle internal main road leading to the stadium, sports hall and swimming pool. Photo: Author, 2006

11. Rzut basenów pływackich wg projektu W. Zabłockiego i J. Kwiecińskiego (z prywatnych zbiorów W. Zabłockiego)
 11. Swimming pool complex designed by professor W. Zabłocki and arch. J. Kwieciński (from W. Zabłocki private archives)

Inne zabudowania kompleksu, takie jak jacht klub, klub tenisowy, centrum medyczne, centrum prasowe, administracja zostały zaprojektowane jako mniejsze obiekty, ważne dla inwestycji, ale nie wyróżniając się kształtem czy wielkością.

Dziś kompleks Uniwersytetu Al-Baath w Homs służy kilku tysiącom studentów, a kompleks sportowy w Latakii wykorzystywany jest przez mieszkańców jako teren spotkań w weekendy i święta. Mają one znaczącą rolę w codziennym życiu Homs i Latakii. Są rozpoznawane i użytkowane przez wielu Syryjczyków. Ich współprojektanci, polscy architekci, dobrze się zasłużyli lokalnym społecznościom i zapisali na trwałe w historii syryjskiej architektury. Te dokonania są też częścią historii architektury polskiej.

Działalność polskich architektów poza krajem, a w szczególności na Bliskim Wschodzie, powoływanych do zadań prestiżowych, odznaczających się dużą skalą, bogatym programem, miała często charakter wybitny, jak pokazują to oba przytoczone przykłady.

Obecna sytuacja polityczna nie sprzyja utrwalaniu i upowszechnianiu wiedzy o tych wspaniałych osiągnięciach. Jestem przekonana o potrzebie przypominania tych dokonań, a w perspektywie stworzenia całościowego i udokumentowanego obrazu działalności polskich architektów poza krajem.

Bibliografia

1. [b.a.] *Latakia Sport City on the Syrian Coast*, „Military House Est”1987

2. [b.a.] *Plan Regionalny i plany miejscowe regionu Trypolisu w Libii – informacja o organizacji, metodach i wynikach prac planistycznych*, „Towarzystwo Urbanistów Polskich”, Warszawa 1986

3. [b.a.] *Tripoli Region development Plan – Closing rapport – Report nr TF – 94*, Polservice Consulting Office, Warsaw

4. T. Barucki [przewodniczący komisji redakcyjnej], *Fragmety Stuletniej Historii (1899-1999): relacje, wspomnienia, refleksje w stulecie organizacji warszawskich architektów*, Warszawa 2000

5. M. Nowakowski, *Problemy planowania przestrzennego miasta Aleppo*, „Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się”, nr 29, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1971

6. H. Roller, *Polscy planiści przestrzeni za granicą – Uwagi na temat metody opracowywania planu zagospodarowania miasta Aleppo w Syrii*, „Miasto”, Organ Towarzystwa Urbanistów Polskich, 7, R. XXVII: 1977

7. H. Roller, *Polscy planiści przestrzeni za granicą – Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Aleppo Syria*, „Miasto”, Organ Towarzystwa Urbanistów Polskich, 12, R. XXV: 1975

8. S. Steller Stefan, *Niektóre problemy planowania przestrzennego w Syrii na przykładzie miasta Douma*, „Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się”, nr 29, Instytut Urbanistyki i Architektury Warszawa 1971

9. K. Seibert, *Problemy planowania przestrzennego nowego miasta Tabqa w Syrii*, „Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się”, nr 29, Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1971

10. Z. Wolak, *Problemy: kraje rozwijające się*, „Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się”, nr 29 Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1971

11. W. Zabłocki, *Architektura Architecture*, Wydawnictwo BOSZ, Olszanica 2007

Joanna Klimowicz, dr inż. arch.
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej
Pracownia Ekonomicznych i Środowiskowych
Podstaw Projektowania

POLISH ARCHITECTS WORKING ABROAD IN THE 1980'S – SYRIA. STANISŁAW NIEWIADOMSKI¹ AND WOJCIECH ZABŁOCKI²

JOANNA KLIMOWICZ

After Second World War, Polish architects were often working abroad. We can find their works around the world. They worked as part of international teams who were doing architectural and urban design projects in foreign countries. They also participated in international architectural competitions. The designs of Polish architects abroad have had a major influence on the technical and functional solutions on projects around the world. These international projects displayed a unique architectural style with Polish influences on the design.

The lack of architectural opportunities in Poland prompted many Polish specialists to embark on cooperation with the other countries. Polish architects were sent to foreign countries by the Polish Company „Polservice” in the 60's, 70's and 1980's. Many of them were sent to the Arabian countries. One of those countries was Syria. Polish architects worked as a chief consultants, designers, coordinators and supervisors, on architectural and urban designs in different Syrian cities.

Unfortunately the works of Polish architects working abroad, especially in the Middle East, are mos-

tly unknown in Poland³. My article is based on the knowledge and graphic materials collected during several talks with the architects working in Syria and also during my several visits to Syria as a teacher from the Faculty of Architecture Warsaw University of Technology. In this article I would like to show two significant projects in Syria made by Polish and Syrian architects, one designed by Stanisław Niewiadomski in Homs⁴ and second designed by Wojciech Zabłocki in Latakia⁵. Both architects were working in the 1980's in Syria, where those complex were designed. S. Niewiadomski worked for the General Company for Engineering and Consulting company in Damascus as an architect and consultant. W. Zabłocki worked in the Military House Est company, first in Aleppo⁶ and then in Latakia. Both worked in cooperation with the other Polish and Syrian architects.

Stanisław Niewiadomski created the Master Plan for the new University in Syria – Al Baath University in Homs. The layout plan was executed by the General Company for Engineering and Consulting.

¹ Stanisław Niewiadomski 1928-2008, graduated at the Faculty of Architecture Warsaw University of Technology in 1954, in 1982 he got the PhD degree, in 1992 he was employed as a professor at the Faculty of Architecture WUT.

² Wojciech Zabłocki born in the 1930, Polish architect and athlete, graduated at AGH University of Science and Technology in Krakow in 1954, in 1964 he obtained his doctorate and got the PhD degree, in 1978 obtained habilitation, in 1999 professor degree.

³Architects in Syria: Ewa Bogusławska (in 80's); Jerzy Bogusławski (in 80's); Krzysztof Dyga, Andrzej Nasfeter, Stefan Kuryłowicz (1979 Opera international Competition); Roman Dylewski (in 80's), Zbigniew Gliński (in 80's), Wojciech Karbownik (in 70's and 80's), Stanisław Karpel (in 80's), Lech Kołacz (in 80's); Jerzy Koziński (in 60's), Olgierd Kuncewicz (in 70's and 80's), Jacek Kwieciński (in 80's), Jan Maissner (in

70's), Stanisław Niewiadomski (in 80's); Maciej Nowakowski (in 60's, in 80's); Lech Rogowski (in 60's), Henryk Roller (in 80's); Andrzej Ryba (in 80's), Krystian Saibert (in 60's), Stefan Steller (in 60's); Juliusz Wilski (in 70's, in 80's), Wojciech Zabłocki (in 80's), Engineer Stanisław Kuś Engineer Wiktor Humięcki.

⁴ Homs – third largest city in Syria, with the population over 800,000. Located in the west – center part of the country 162 km far from Damascus on the Orontes River. Homs is important industrial city.

⁵ Latakia – the main sea-port of Syria, located on the Mediterranean Sea in the north-west part of the country 348 km far from Damascus.

⁶ Aleppo – second largest city in Syria, with the population over 2 million located in the north part of the country, 350 km far from Damascus. Traditionally city of trade.

The main concept of the Master Plan was created by S. Niewiadomski. Later this plan was finished by Syrian architects. In spite of several changes during the construction of the University complex, the general idea of this master plan, designed by S. Niewiadomski was realized. The Polish architects Jerzy Bogusławski⁷ with his wife arch. Ewa Bogusławska⁸ and arch. A. Gucewicz worked together with S. Niewiadomski on the University design. They designed the University buildings for Human Studies and the Student's Affairs Center. The landscape design was created by the Aleksander Heber in the cooperation with the Syrian architects. All technical drawings of this design were done by Syrian draftsmen. In spite of lingual barriers, the Polish – Syrian team worked together without any problems during the design process.

The Al-Baath University in Homs has been and still is the newest in Syria. It's realization decision was made in the 1980's. The main idea of the University complex was to locate all the faculties in one place. They started from Humanities through Technical one, to the Faculty of Medicine. The site provided by Government for this development is located 2,5 km far from City Center and Old City of Homs (fig. 1). The University was designed on an undeveloped site in the South-West part of the city. This gave the architects the possibility to design everything from the beginning, with complete freedom in urban and architectural design. Today, not all buildings are finished and the complex is still under construction.

For the safety reasons, it was designed as an enclosed area with guarded gates leading in to the University complex. The main entrance to the University complex had to be located in the East part of the site. This location give the access to the University complex from the one of the most important streets in Homs which lead to Damascus, the capital of the country. Those location gave good link to the other part of the country (fig. 2). The Rector's Building with administration rooms had to be located near the main gate. The two parking's lots for VIP's and guests are located close by.

Stanisław Niewiadomski designed the Master Plan of the Al-Baath University as a flexible urban

layout, giving the freedom to the architects. He created the main idea of the urban layout of this complex.

At the beginning, the urban layout was based on a basic solution using simple floor plans and architectural forms. During the development of this project, many new design ideas were created taking into account functional and use requirements. The architects started to make drawing of the individual faculties based on unique shapes, connected with the location on the site and individual facility needs. The architects searched for the proper architectural form for these designs. They successfully blended the typical Arabic architecture with the new European one. They even tried to make completely innovative architectural solutions using the combination of Polish unique architectural styles of design and Arabian design tradition.

The main design idea, created by S. Niewiadomski, was to establish one big pedestrian axis running from east to west. The axis started at the main gate, leading to the main square in the middle of site and then turning at an angle towards the Sports Complex. A second smaller axis, running north-south, was connected with the main square and the newly designed Students Affairs Center. This was supposed to be part of this design that tied the student facilities closer with the main University. The University Headquarters' decided to locate the Library on the main square. The design based on those axis was simple and flexible. The pedestrian traffic followed these axis as walkways for students and academic staff. These pathways were designed enhanced with a large amounts of flowers, flower beds, flower pots, rows of trees and bushes. Water plays an important role in the Arabian society and architecture. These pedestrian routes are also filled with many fountains and water basins. Both water and green areas provide a cooling and humidification of the air, which is very important in such high temperatures climate as is in Syria (fig. 3)⁹.

City of Homs is located between two big mountain ranges from which there is little protection from the constantly blowing winds. These city location obliged architects to design an adequate wind barriers. The new buildings would offer some wind pro-

⁷ Arch. Jerzy Bogusławski graduated at the Faculty of Architecture Warsaw University of Technology in 1950, Students Affairs Center design at Al-Baath University.

⁸ Arch. Ewa Bogusławska graduated at the Faculty of Architecture Warsaw University of Technology in 1968, Faculty of Human studies at Al-Baath University.

⁹ Syria is located in the climate of Mediterranean Sea, Temperatures in Syria reaching up to 35°C in the shadow.

tection. The site of the University wasn't protected from the blowing wind. S. Niewiadmoski located the sport complex in the south-west part of the site. The stadium would offer some wind protection particularly the spectators seats (grandstand) act as a wind barrier.

Vehicular traffic was designed to enter at the back part of the site where the rear parts of the buildings were. Those solution separate vehicular transportation from the main pedestrian walkways. The parking lots for students and staff were located at the rear part of the buildings. All parking lots have good access to the city communication system by the guarded gates.

The main entrances to all faculties and other buildings are located near the main pedestrian walkway which incorporates greenery, fountains and the water basins. All supplies and storage facilities are located at the rear of the buildings.

Student dormitories would be located on the south side of the site. The dorms are located near to the Sports Complex. This location for the dorms allow for both day and night activity. The architectural form and the floor plans of the dorms had been changed. Today the floor plans of the dormitories in the Al-Baath University are designed as the typical dormitories in Syria. We can see the same plan of the dorms in Damascus and Aleppo – two other big university complexes in Syria.

The Master Plan was designed by The General Company For Design And Technical Consultation in 2001 (fig. 4). This is the plan for the urban layout of the University complex as it is today. Most of the design done by S. Niewiadmoski in the 1980's has been preserved. The University Al-Baath complex is still under construction. Some of the faculty buildings are still not completed. The main design idea given by S. Niewiadmoski is still kept by the Syrian architects today.

Another polish architect working in Syria in 80's was **Wojciech Zablocki**¹⁰. At first he was working as a member of an international design team in Aleppo. This group prepared the design for the Olympic Sport Centre including stadium, multi-purpose sports hall and swimming facilities in Aleppo. The

Syrian architect working under this design was Fauzi Khalifa, who was responsible for the general plan of sport city. Khalifa designed the two stadiums in the complex. Zabłocki designed the sports hall for 10,000 spectators and the swimming facilities. Construction work for Sport City in Aleppo started in 1982 and was not completed until 2006. Architects Stanisław Karpiel, Anna Szulc and Jacek Kwieciński, along with other Syrian architects were also involved in this project. The structure was designed with the cooperation with Polish Professor of Structure Stanisław Kuś.

Wojciech Zabłocki spent only one year in Aleppo. He won the architectural competition for the Olympic Sport Center in Lattakia for the Tenth Mediterranean Olympic Games in 1987. He moved to Lattakia, when he started to work on the design. He had complete freedom of design for this large (160-hectare) project. The complex was divided into building areas and the design was based on an organic character. The entire project was done under the direction of Zabłocki in cooperation with Polish and Syrian architects. Also working in the design of main stadium was another Polish architect, Andrzej Ryba. The design of the sports hall complex was aided by the Syrian architect, Asian Arslan. The design Olympic swimming pool facilities was aided by the Polish architect, Jacek Kwieciński. Marian Smoczyński worked on the design of the tennis club. The landscape was designed by Aleksander Haber.

Structure engineering was done with the cooperation of Polish and Syrian structural engineers. Wiktor Humięcki was the structural engineer for sports hall complex and the main stadium, Samir Zarak designed the structure for the Olympic swimming pool. May Helou designed the logistic center, tennis club, and yacht club.

The Latakia Olympic Sport Center was designed in the west part of the city about 6km distance from the city center. It was constructed on an undeveloped site and the design of the development plan was completely new. The idea of this complex was to link Mediterranean sea with the sports facilities (fig. 5). The main walkway running across the Olympic center towards the sea was end by a pier with the Olympic torch¹¹. The main idea was to be in harmo-

¹⁰ Other designs realized by W. Zabłocki in Syria – three residences: one in Damascus, second near to Damascus and third near Latakia. He also made few not realized design during his stay in Syria.

¹¹ W. Zabłocki, *Architektura Architecture* Publisher by BOSZ, Olszanica 2007, page 110.

ny with nature and to try and find local architectural idioms in the environment and incorporate them into the architectural solution. The urban and architectural designs were based on a curved line incorporating flexible shapes taken from the nature. The design solutions reflected natural shapes such as river beds, water basins, and even water creatures. On one hand the architects had great freedom in design but, on the other hand, it was a difficult project.

It was challenging for the Polish and Syrian architects to make such a prestigious design. The architects had a lot of freedom and they did not have any financial barriers. This investment was financed mainly on the loans taken from many countries, especially from Japan. Only one requirement was given to the architects. They had to design the architectural and structural solutions that could adapt to the technical abilities of the Syrian construction industry.

The main motive shown in all buildings from this investment was a grate arch as a major structure element. In the stadium the main element supporting the roof over the grandstand is 240-metre arch. A 100-metre arch covers the main arena in sports halls. In the swimming pools building, there are to horizontal arches. By using these arches as one symbol was the unifying architectural expression for all the main buildings. The idea of the arch gave the design a unique form.

The sports hall ensemble was located in the West part of the site relatively close to the main road leading to the city center. It's main component was multi-purpose hall with 5000 seats. Near to it was designed a smaller hall with 1500 seats. Next to these halls are two smaller halls designed as instruction/training centers. These halls had the opportunity to be joined to create one bigger area with a movable grandstand. The halls were covered by parabolic structures made form reinforced concrete. Both hall were joined by the passage on the ground floor. They were covered by separate structure (fig. 6)¹².

The main hall would have an arena 30m x 50m. Spectators could enter this hall at the upper level by two ramps at the front of the building leading to the lounge (fig. 7) and then inside to the grandstand. The VIP's and the service areas were located on the lower level. By using the series of circular perimeter arches with the same radius and cross-section but different lengths along the horizontal projection, ar-

chitects created a dome-shaped roof. The maximum span of the arch used in this object was 105m. The smaller hall had the same arena shape and dimensions, but the spectators area precinct was only one side. Halls no 3 and 4 are had similar structural system as smaller hall – based on the convex and concave arches (fig. 8).

The main stadium, with two smaller training stadiums along side it, was designed in the west part of the site (fig. 9). The football pitch was oriented north-south with the dimensions 105m x 70m and an eight-lane athletic track. The seats for 45,000 spectators surrounded the main field. The grandstand was located towards the west and could seat 12,000 spectators. The grandstand is covered by a large structure. Rooms on the first level were for the competitors and staff. The second level was for VIP's and service. The third level incorporated the catering facilities. The fourth level was for administration and the fifth level was for the press, TV and technical equipment. The top level was for commentators' boxes. The structure was based on ten steel frames at 19.65m intervals. The main arch with a 225m span stabilized the structure is fixed rigidly in the foundations (fig. 10).

The two training stadiums were adjacent to the main stadium. One of the stadiums had tracks for 400m runners and a football pitch. The another also had a football pitch and two small running tracks.

The next element of the Olympic Sport Center in Latakia was the swimming pools complex (fig. 11). It was located on the South part of the site. This complex was divided into two parts – the first one for the competitors with the Olympic size 50 m length, 8 lane swimming pool which was located on the west part of the complex. Also incorporated into this facility was a diving pool 21m x 21m. In the east part of the complex was located recreation swimming pools with slides. It was designed as a normal city swimming pool used by citizens. Both sections were separated by a service pavilion. The pavilion included a warm-up pool used during the winter, swimmers changing rooms and administration. The leisure pools were designed with the connection to the large open restaurant and terraces café. The arcades surrounding the pools gave the possibilities to locate there a group of outdoor fast-food bars. The structure was designed to be reinforced concrete.

¹² [without author] „Latakia Sport City on the Syrian Coast”, „Military House Est.” [1987], page 5

The other facilities as yacht club, tennis club, administrative, medical center, media center were designed as a smaller buildings important for the project, but without any impressive shape or look.

The University Al-Baath complex is used by the thousand of students all the time. The Sport City Complex in Latakia is used by citizens as a training and leisure time complex. Both facilities have a very important role in the city life and they are recognizable and used by most of the Syrian people. The polish architects gave local societies something unique by those designs. We can say that Polish architects left the footprint on the Syrian architecture. Their realization are also part of polish architecture history.

The influence of Polish architects around the world, and in particular the Middle East, has been considerable. From the 1960's thru the 1980's, major architectural projects of outstanding design quality were performed by Polish architects with their architectural compatriots in these countries. Many of those designs were prestigious, showing the outstanding character of architecture and being unique in their expression.

Unfortunately, because of the current political situation most of these projects were not heard in the West. That's why, I would like to present some of designs, to underline the outstanding role of polish architects working abroad. I am sure that we should remind those project for the next generations, and create complete description of all polish architect works abroad.

Translation by E. Krajewska

Bibliografia

1. [b.a.] *Latakia Sport City on the Syrian Coas*, „Military House Est.” [1987]
2. [b.a.] „*Plan Regionalny i plany miejscowe regionu Trypolisu w Libii – informacja o organizacji, metodach i wynikach prac planistycznych*” – Towarzystwo Urbanistów Polskich – Warszawa 1986
3. [b.a.] *Tripoli Region development Plan – Closing rapport – Report nr TF – 94*. Polservice Consulting Office, Warsaw
4. Barucki Tadeusz [przewodniczący komisji redakcyjnej], *Fragmenty Stuletniej Historii (1899-1999, Relacje, wspomnienia Refleksje, w stulecie organizacji warszawskich architektów*, Warszawa 2000
5. Nowakowski Maciej Artykuł „*Problemy planowania przestrzennego miasta Aleppo*” - Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się nr 29 Instytut Urbanistyki i Architektury Warszawa 1971
6. Roller Henryk Artykuł - „*Polscy planiści przestrzeni za granicą – Uwagi na temat metody opracowywania planu zagospodarowania miasta Aleppo w Syrii*” – Miasto Organ Towarzystwa Urbanistów Polskich 7 rok XXVII 1977
7. Roller Henryk Artykuł - „*Polscy planiści przestrzeni za granicą – Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Aleppo Syria*” – Miasto Organ Towarzystwa Urbanistów Polskich 12 rok XXV 1975
8. Steller Stefan Artykuł - „*Niektóre problemy planowania przestrzennego w Syrii na przykładzie miasta Duma*” - Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się nr 29 Instytut Urbanistyki i Architektury Warszawa 1971
9. Seibert Krystian Artykuł - „*Problemy planowania przestrzennego nowego miasta Tabqa w Syrii*” – Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się nr 29 Instytut Urbanistyki i Architektury Warszawa 1971
10. Wolak Zbigniew Artykuł - „*Problemy: kraje rozwijające się*” - Biuletyn, Urbanistyka w krajach rozwijających się nr 29 Instytut Urbanistyki i Architektury Warszawa 1971
11. Zabłocki Wojciech *Architektura Architecture* Wydawnictwo BOSZ, Olszanica (2007)